१,२,४,६,८,१०-१२ इन्द्रः, ३,५,७,९ मरुतः, १३-१५ अगस्त्यो मैत्रावरुणिः।मरुत्वानिन्द्रः। त्रिष्टुप्।

कया शुभा सवयसः सनीळाः समान्या मरुतः सं मिमिक्षुः।

कया मती कुत एतास एतेऽर्चन्ति शुष्मं वृषणो वसूया॥ १.१६५.०१

सवयसः- वयस्याः। सनीळाः- समानस्थानाः। मरुतः- वाताः प्राणा वा। कया। शुभा- शोभनया। समान्या- एकधारया। सम्- सम्यक्। मिमिक्षुः- सिञ्चन्ति। कया। वसूयया- सम्पत्कामया। मती- मत्या। कुतः- कस्मात् स्थानादागताः। एते- इमे। वृषणः- वर्षकाः। शुष्मम्- इन्द्रबलम्। अर्चन्ति- उपासते ॥१॥

कस्य ब्रह्माणि जुजुषुर्युवानः को अध्वरे मरुत आ ववर्त।

श्येनाँ इव ध्रजतो अन्तरिक्षे केन महा मनसा रीरमाम॥ १.१६५.०२

कस्य- कस्योपासकस्य। ब्रह्माणि- मन्त्रान् मेधां वा। युवानः- तरुणा मरुतः। जुजुषुः- सेवन्ते। कः। अध्वरे- ध्वररहितकर्मणि। मरुतः- एतान् प्राणविशेषान्। आ ववर्त- आवर्तयति। अन्तरिक्षे- व्योमनि। श्येनान् इव ध्रजतः- श्येनगतिमतो मरुतः। केन। महा- महता। मनसा- चित्तेन। रीरमाम- रमेमहि ॥२॥

कुतस्त्वमिन्द्र माहिनः सन्नेको यासि सत्पते किं त इत्था।

सं पृच्छसे समराणः शुभानैर्वोचेस्तन्नो हरिवो यत्ते अस्मे॥ १.१६५.०३

कुतः- कस्मात् स्थानात्। इन्द्र- ईशनशील। माहिनः सन्- महात्मा सन्। एकः। यासि- गच्छसि। सत्पते- सतां पालक। सत्तामात्रस्य पालक। ते- तव। इत्था- एवमागमनेन। किम्- किं कार्यम्। किमपि नास्तीति भावः। केवलमस्मदनुग्रहाय आगच्छसि। समराणः- अस्माभिः सङ्गतः। सम्- सम्यक्। पृच्छसे- अस्माभिः पृष्टोऽसीति भावः। नः- अस्माकम्। हरिवः- आकर्षणशक्तियुक्त। यत्। ते- त्वां पृच्छामि तत्। अस्मे- अस्माकम्। शुभानैः- शोभनवाक्यैः। वोचेः- ब्रूहि ॥३॥

ब्रह्माणि मे मतयः शं सुतासः शुष्म इयर्ति प्रभृतो मे अद्रिः।

आ शासते प्रति हर्यन्त्युक्थेमा हरी वहतस्ता नो अच्छ॥ १.१६५.०४

अथेन्द्रवचनम्। ब्रह्माणि- मन्त्राः। मे- मम। मतयः- चित्तानि च मदीयानि। शम्- शान्तिश्च मदधिष्ठिता। सुतासः- रसाश्च मदीयाः। मे प्रभृतः- मद्गृहीतः। अद्रिः- पर्वतः। पर्वतो जडशरीरप्रतीकः। शुष्मः- बलवान्। इयर्ति- चरति। आ शासते- विद्या मामनुशिक्षणं करोति। इमा उक्था- इमे मन्त्राः। प्रति हर्यन्ति- मां कामयन्ते। हरी- आकर्षणप्राणप्रतीकावश्वौ। ता अच्छ- तानि उपासकहृदयानि अभिलक्ष्य। नः- अस्मान्। वहतः- धारयतः प्रापयतश्च ॥४॥

अतो वयमन्तमेभिर्युजानाः स्वक्षत्रेभिस्तन्व१ः शुम्भमानाः।

महोभिरेताँ उप युज्महे न्विन्द्र स्वधामनु हि नो बभूथ॥ १.१६५.०५

अथ मरुद्वचनम्। अतः- अनेन कारणेन। वयम्। अन्तमेभिः- अस्माकमात्यन्तिकैः। स्वक्षत्रेभिः- स्वकीयक्षत्रियधर्मैः। युजानाः- युक्ताः। तन्वः- रूपाणि। शुम्भमानाः- दीपयन्तः। इन्द्र- ईश्वर। नु- क्षिप्रम्। महोभिः- महाभावनैः। एतान्- इमानुपासकहृदयभावान्। उप युज्महे- त्वया साकमनुभवामः। नः- अस्माकम्। स्वधामनु- स्वधारणामनु। हि- खलु। बभूथ- त्वमभवः ॥५॥

क्व१ स्या वो मरुतः स्वधासीद्यन्मामेकं समधत्ताहिहत्ये।

अहं ह्यु१ग्रस्तविषस्तुविष्मान्विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्नैः॥ १.१६५.०६

अथेन्द्रवचनम्। अहिहत्ये- अप्रज्ञाख्यबिलस्थवासनाहननाय वृष्ट्यावरणहननाय। यत्- यदा। मामेकम्- इन्द्रं मामसहायम्। समधत्त- धृतवन्तः। तदा। मरुतः- हे प्राणविशेषाः। वः- युष्माकम्। स्वधा- इन्द्रभिन्ना स्वधारणा। क्व स्या आसीत्- कुत्रासीत्। कुत्रापि नासीदिति भावः। अहं। हि- खलु। उग्रः- उद्गूर्णः। तविषः- बली। तुविष्मान्- महत्त्वोपेतः। वधस्नैः- वृत्रहननसाधनैर्वज्रैः। विश्वस्य शत्रोः- सर्वान् शत्रून्। अनमम्- विनीतानकरवम्॥६॥

भूरि चकर्थ युज्येभिरस्मे समानेभिर्वृषभ पौंस्येभिः।

भूरीणि हि कृणवामा शविष्ठेन्द्र क्रत्वा मरुतो यद्वशाम॥ १.१६५.०७

अथ मरुद्वचनम्। वृषभ- वर्षकेन्द्र। समानेभिः पौंस्येभिः- समत्त्ववाहिभिर्वीर्यैः। युज्येभिः- योगैः। अस्मे- अस्मदर्थम्। भूरि- प्रभूतम्। चकर्थ- अकरोः। शविष्ठ- बलिन्। इन्द्र। यत्- यानि वर्षणानि। वशाम- कामयामहे। तानि। भूरीणि- प्रभूतानि। मरुतः- प्राणविशेषा वयम्। क्रत्वा- सङ्कल्पेन। कृणवाम- कृतवन्तः स्म। हि- खलु॥७॥

वधीं वृत्रं मरुत इन्द्रियेण स्वेन भामेन तविषो बभूवान्।

अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः॥ १.१६५.०८

अथेन्द्रवचनम्। मरुतः- हे प्राणविशेषाः। वृत्रम्- आवरणशक्तिम्। वधीम्- अवधिषम्। स्वेन इन्द्रियेण- स्वेशनशक्त्या। भामेन- प्रकाशेन। तविषः- बली। बभूवान्- अस्मि। वज्रबाहुः-

वज्रपाणिः सन्। अहम्। मनवे- विवेकाय ज्ञानाय ज्ञानिने वा। एताः- एनाः। विश्वश्चन्द्राः- सर्वाह्लादकाः। अपः- चित्ताधारशक्तिधाराः। सुगाः- शोभनगतिशीलाः। चकर- चकार ॥८॥

अनुत्तमा ते मघवन्नकिर्नु न त्वावाँ अस्ति देवता विदानः।

न जायमानो नशते न जातो यानि करिष्या कृणुहि प्रवृद्ध॥ १.१६५.०९

अथ मरुद्वचनम्। मघवन्- सम्पद्वन्निन्द्र। ते- त्वया। अनुत्तम्- अप्रेरितम्। नकिः- किमपि नास्ति। त्वावान्- त्वादृशः। विदानः- ज्ञानी। देवता- देवः। नास्ति- कोपि नास्ति। प्रवृद्ध- प्रकर्षेण वर्धमान। यानि। करिष्या- कर्तव्यानि। कृणुहि- त्वमकरोस्तानि। जातः। जायमानः- जनिष्यमाणो वा। न नशते- नातिक्रमते ॥९॥

एकस्य चिन्मे विभ्व१स्त्वोजो या नु दधृष्वान्कृणवै मनीषा।

अहं ह्यु१ग्रो मरुतो विदानो यानि च्यवमिन्द्र इदीश एषाम्॥ १.१६५.१०

अथेन्द्रवचनम्। या- यानि। दधृष्वान्- वृत्रधर्षणसमर्थः सन्। मनीषा- मनीषया। कृणवै- कर्तुं शक्नुवानि। ओजः- तेषामाधारभूतं बलम्। एकस्य मे- ममैकस्य। विभु- व्यापनशीलम्। अस्तु- भवतु। मरुतः- हे प्राणविशेषाः। अहम्। उग्रः- उद्गूर्णः खलु। यानि च्यवम्- यानात्मावरणोपलक्षिताद्रीन् च्यावयामि। एषाम्- एतेषां। ईशे- ईशाने। विदानः- विद्वान् सन्। इन्द्रः- समर्थोस्मि। ॥१०॥

अमन्दन्मा मरुतः स्तोमो अत्र यन्मे नरः श्रुत्यं ब्रह्म चक्र।

इन्द्राय वृष्णे सुमखाय मह्यं सख्ये सखायस्तन्वे तनूभिः॥ १.१६५.११

मरुतः- हे प्राणविशेषाः। वृष्णे- वर्षकाय। सुमखाय- सुयज्ञाय। सख्ये- मित्राय। तन्वे- तनुविशिष्टाय। इन्द्राय- परमेश्वराय। मह्यम्- मे। तनूभिः- स्वतनूभिः। सखायः- मित्रभूताः। नरः- उपासकाः। मे- मदर्थम्। यत्। श्रुत्यम्- श्रवणार्हम्। ब्रह्म- मन्त्रम्। अत्र- अस्मिन् स्थाने। चक्र- चक्रुः। स स्तोमः- स मन्त्रः। मा- माम्। अमन्दत्- अतोषयत्॥११॥

एवेदेते प्रति मा रोचमाना अनेद्यः श्रव एषो दधानाः।

संचक्ष्या मरुतश्चन्द्रवर्णा अच्छान्त मे छदयाथा च नूनम्॥ १.१६५.१२

चन्द्रवर्णाः- आह्लादवर्णाः। मरुतः- प्राणविशेषाः। एव इत्- एवमेव। एते- इमे यूयम्। मा प्रति- मां प्रति। रोचमानाः- शोभमानाः। अनेद्यः- प्रशस्यम्। श्रवः- मन्त्रम्। इषः- इच्छाः। आ- समन्तात्। दधानाः- धरमाणाः। संचक्ष्य- सम्यक् प्रकाश्य। अच्छान्त- तेजसा आच्छादितवन्तः। नूनम्- निश्चयेन। मे च- मां च। छदयथ- तेजसा आच्छादयथ॥१२॥

को न्वत्र मरुतो मामहे वः प्र यातन सखीँरच्छा सखायः।

मन्मानि चित्रा अपिवातयन्त एषां भूत नवेदा म ऋतानाम्॥ १.१६५.१३

मरुतः- हे प्राणविशेषाः। वः- युष्मान्। कः। अत्र- अस्मिन् स्थाने। मामहे- पूजयति। सखायः- मित्रभूताः सन्तः। सखीन्- मित्राणि। अच्छ- अभिलक्ष्य। प्र यातन- प्र गच्छथ। चित्रा- असाधारणानि। मन्मानि- चित्तभावनानि। अपिवातयन्तः- प्रापयन्तः। एषाम्- एतेषां सखीनां भवदुपासकानाम्। भूत- भवत। मे- मम। ऋतानाम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यानाम्। नवेदाः- ज्ञानिनो भवत॥१३॥

आ यद्दुवस्याद्दुवसे न कारुरस्माञ्चक्रे मान्यस्य मेधा।

ओ षु वर्त्त मरुतो विप्रमच्छेमा ब्रह्माणि जरिता वो अर्चत्॥ १.१६५.१४

न- इदानीम्। नञ् संप्रत्यर्थकः श्रुतौ। मान्यस्य- मननशीलस्य। कारुः- शोभनकारिणी। मेधा- अग्र्या बुद्धिः। अस्मान्- नः। आ- आभिमुख्येन। यत्- यस्मात्। दुवस्यात्- सेवकानाम्। दुवसे- सेवायै। चक्रे- अकरोत्। तस्मात् कारणात्। मरुतः- हे प्राणविशेषाः। विप्रमच्छ- मेधाविनमुद्दिश्य। आ सु वर्त्त- सुष्ठु आवर्तध्वम्। जरिता- मन्त्रस्तोता। इमा- एताः। ब्रह्माणि- मेधा अभिलक्ष्य। वः- युष्मान्। अर्चत्- उपास्ते॥१४॥

एष वः स्तोमो मरुत इयं गीर्मान्दार्यस्य मान्यस्य कारोः।

एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्॥ १.१६५.१५

मरुतः। एषः- अयम्। वः- युष्माकम्। स्तोमः- मन्त्रः। मान्दार्यस्य- आनन्दरूपस्य। मान्यस्य- मननशीलस्य। कारोः- शोभनकर्मणः। इयम्- एषा। गीः- वाक्। आ- शास्त्रमर्यादया। इषा- स्वसङ्कल्पेन। तन्वे- शोभनरूपाय। यासीष्ट- आगच्छत। वयाम्- वयम्। इषम्- कमनीयं धर्मम्। वृजनम्- वर्जनीयमधर्मम्। जीरदानुम्- जयशीलदानम्। विद्याम- जानाम॥१५॥